

سیاپین ریازا فونه‌تیک و ریازا فونی د ئەلفاپیا زمانی کوردیدا

د.شلیلر نایف ئەمین و م.م.کەسمەر یاسین محمد

پشکا زمانی کوردى، کولیشا زانستیان مروقاپیق، زانکوتبا دھوکن، هەرپا کوردستان - عێراق

کورق

ئەلفاپیا زمانی کوردى ئىكە ز وان با بهتىن کو بۆ ماوهەنی دریزە زمانزان لیکولینان ل سەر دەکمن و نەگەھشتنىن ئىك بۆچون، د فەن لیکولیندا مە هەولدايە هەلسەنگاندەنە کا زانستى بۆ ئەلفاپیا کوردى ز لاین ریازا فونه‌تیک و فونیقە بکەين، چونکى گەلەك ز زمانزنان کورد ل سەر بەنەماین فونه‌تیکی ئەلفاپیا کوردى دایه دیارکن. د دەمەکىدا ئەف زمانە ل سەر بەنەماین ریازا فونی کاردەكت و ب تايىەت ز لاین بكارهینانا ئەلفاپیاناشە.

د فەن لیکولیندا مە كەرسىتى دیالىكىتا كرمانجا سەرى وەركىتىه، لیکولین د چارچوڤى ئاستى دەنگسازىيدا يە و ز بلى بىشەكى و ئەنجامان چەند سەره با بهتەكىن دى ب خۇقدىگىت. **کلیلا لیکولینى:** فونه‌تیك، فۆتۆلۈزى، ئەلفاپى زمانی کوردى.

پىشەك:

وان فونىچەكە نە(فونەكە) د زمانەكىدا، پىدفيه كومەكە تەمامان ب ژمارا فونىپىن زمانى يان

- ١- تىكەھىن (فونه‌تیك، فۆتۆلۈزى و ئەلفاپى) يەن د زمانىدا:

كېمىترىن. (گرافىم grapheme) بىرەتىه ز يەكەمەكە بىستراكت كۆ چىنديت د شىۋىن دەستىپىنى كېمىترىن. (گرافىم grapheme) بىرەتىه ز يەكەمەكە بىستراكت كۆ چىنديت د شىۋىن (گرافىكىن) جۆراوجۇردا دەركەۋىت، دېزىنە قان شىۋىن ھەمەجۆر (ئەلۈگراف Allographs [Crystal,2003:19])

ل دەستىپىنى كېمىترىن جوداھىي د ناقبەرا ھەرسى تىكەھىن (فونه‌تیك phonetics) و (فۆتۆلۈزى phonology) و (ئەلفاپى alphabet)دا بکەين. فونه‌تیك و فۆتۆلۈزى دو بابەتىن زىك جوداپىن دەنگسازىنە، ھەر ئىك بەحسى لايەنەكى زمانى دەكت و ھەر ئىكى ئارماخ و پەيرەپىن خۇپىن تايىەت بۆ شلوغەكىنا زمانى ھەنە.

- ٢- جورىن ھىسىنى (ئەلفاپى):

گەلەك ز شىسەران ئەلفاپى ب شاشى دايىنە دیاركىن ل سەر بەنەماین دەنگان دەستىشانكىرىنە، د دەمەكىدا بىنۇپىوول سەر بەنەماین فونىبان، چونكى فونىم بناگە يە بۆ دەستىشانكىرنا ئەلفاپىان. د ھەندەك زماناندا ژمارا فونىم و تىيان بەرامبەرى ئىك نىن بۇ فونە، د زمانى ئېنگلىزىدا (٢٦) تىيەن ھەين، بەلنى (٤٤) فونىم ھەنە، ھەروەسا د زمانى كوردىزىدا ئەف چەندە دەھىتە دىتىن، وەك سەمى قاولىن (و، ئى) ئاماژەنە بۆ دو فونىپىن جودا، وەكى:

فونه‌تىك لیکولینى ل دەنگىن زمانى دەكت ب شىۋىدەكى گشتى بىي كۆ ئاگەھ ۋى زى ھەپىت، ئاپا ئەو دەنگ بىن چ زمانەكىي. ز لاین (چەواپىا دروستبۇونا دەنگان، چەواپىا شەگەھارىزنا دەنگان، چەواپىا وەركىتنا دەنگان). واتە دەنگىن زمانى (فون phone) وەك پچويكتىن يەكَا زمانيا بىن واتا د بوارى فونه‌تىكىدا دەھىتە ئىاسىن.

فۆتۆلۈزى دىسان يَا تايىەتە بۆ لیکولینان ل دەنگىن زمانى، بەلنى ب شىۋىدەكى تايىەق، ز لاین (دەستىشانكىرنا فونىپىن زمانەكى تايىەت، لىكداانا فونىپان بۆ پىنکەپىانا بېگان، دىاركىن دىاردەن دەنگىن زمانى تايىەت،...). پچويكتىن يەك د بوارى فۆتۆلۈزىدا (فون phoneme)ھ، ھەروەك فۇنى پچويكتىن يەكَا زمانى، بەلنى دەھىتە ئەگەر ئىكەن گوھۇپىنا واتاين دەمنى ل گەمل ئىكاك دىتى د ھەمان پەيپەدا دەھىتە گوھۇرىن.

ئەلفاپى بىرەتىه ز كومەكە تىيان (ھېيابىن ھىسى) يەن سەرەكى بۆ دەنگان، ھەر ئىك ز

ھەر چەندە ئەفە مەرح نىيە د ھەمى زماناندا يائەكىسان بىت، چونكى رىيكلەقتە، بۆ نۇونە د زمانى فارسىدا بۆ /ز/ بەرۋاشىي، ئاكو چار تىيەن جودا ھەنە و ھەمېرىتى ب [ز] دەھىنە لېشكەن و ئاماژەنە بۆ ئىك فونىما /ز/، وەكى:

المجلة الأكاديمية لجامعة نوروز
المجلد ١ ، العدد ١ (٢٠١٧)

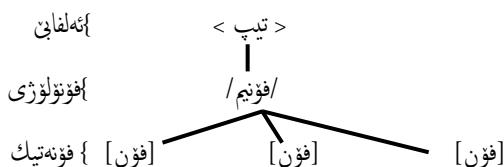
استلم البحث في ٢٠١٦/٦/١، قبل في ٢٠١٦/٨/٧
ورقة بحث منتظمة نشرت في ٢٠١٧/٣/٢٨

البريد الإلكتروني للباحث: shler.nayif@gmail.com: هذه مقالة الوصول إليها مفتوحة موزعة تحت رخصة حقوق الطبع والنشر © ٢٠١٧ أسماء المؤلفين. المنشاع الأدبي النسبيّة – CC BY-NC-ND 4.0

-٣- په یوونديا ئەلغاپىي ب فۇنتىك و فۇقۇلۇز يېشە:

ئەلغابىن با بهتەكە پەيووندى ب شىسىنېتەھىيە و ناجىتە د سىنورى دەنگسازىدا، ئەلغابىن وەكى با بهتەكى سەرىھەخۇز يەكەيىن پىكھىتانا زمانى، رولەكى بەرچاڭ د دەستىشانكىندا قان يەكاندا دىگۈپت ئاكىو مفایى ژەقدو دەكمەن، بوارى فۇقۇلۇزى مفایەكى مەن بۇ ئەلغابىيىنەھىيە. (عبدالوهاب خاليد موسا) دېزىت: - " د شىياندابىيىن، بىياقنى فۇقۇلۇزى دەلىقەكە گۈنجايە، كۆتىدا فۇنچىنەھەر زمانەكى بەتىنە دەستىشانكىن وەر دەستىشانكىندا قان فۇنچان بخۇزى رېكەكە ھارىكارە كۆ زەمینە بەتىنە خوشكىن، دا كۆ بەرامبەرى ئوان فۇنچىنەھاتىنە دەستىشانكىن تىپ بۇ رېقىسا وى زمانى بەتىنە دانان ول پەى وى رېقىسا ئەر زمان بەتىنە شىسىن [موسا ٢٠١٠: ٨١]. د شىياندابىيىن بەقى:

پەيووندى ب ۋى ھىلکارىي ٻونكىن:

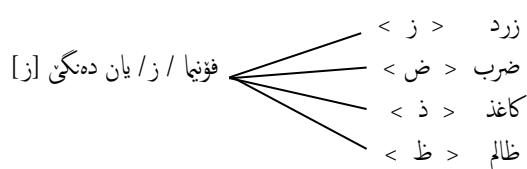
واڭ دو فۇن يان زىدەت فۇنچىنەكى د زمانەكى تايىەتدا بىنكەھىن وەر ھىنایەكى بۇ شىسىنە فۇنچىنى هاتىيە دانان دېزىن (تىپ - letter).

ھەرومسا (وريا عومەر ئەمین) دىاردەكت ئەلغابىيىنەھەر زمانەكى ل سەر بناعى فۇنچان دەتىتە دامەزراندن وەر فۇنچىنەكى ھىنایەكى ھەيى كۆ ب تىپ دەتىتە نىاسىن [ئەمین ٢٠٠٤: ٣٦٢].

زېركو كورد مۇسلمان بون، لەورا ئەلغابىيىن خۇل سەر شىۋازى ئەلغابىيىنەھەر ھەر چەندىز، بەلنى ل گەل قىن چەندىزى تايىەتەن دېنلىن زمانى كوردى ل بەرچاڭ ھاتىنەورگەتن لەورا ئەف ئەلغابىيىن ئەم بەن بكاردەھىن د شىياندابىيىن ئەلغابىيىنەكى كوردىيە.

ز لايى مىئۇيىشە ئەلغابىيىنە كوردى د سى قۇناغاندا دەربازبويە:

1- قوناغايىكىن: ئەو شىسىنەن كوردىن كۆتىدا بىتىنە ب تىپىن عەرمى ھاتىنە شىسىن، وەكى شىسىنەن (عەلى تەرمەخى) ل سەدى شازدى (١٥٩٢).

ھەندەك جۈزىن دېن ئەلغابىيىنەن كۆ گۈنكىن نادەنە پەيووندىن د ناقبەرا تىپ و فۇنچىنىدا، بەلكى ل جىنى تىپەك فۇنچەكى بۇنىتەت، مۇرفييەكى يان بىرگەكى دۇنىتەت وەكى (سېستەمەن پەيىشى، بىرگەيى) [فەتاح ٢٠١١: ٢٢٥]، ب فى رەنگى سى جۈزىن شىسىنەنەن، ئەمۇزى:

-٤- شىسىنە پەيىشى (مۇرفى):

د فى جۈزى شىسىنەندا تىپ (ھىنە) بۇ ھەمى مۇرفىم يان پەيىشىن زمانى دەتىنە دانان، مفایىن ۋى جۈزى شىسىنەن د بوارى دىالىكەندا دىاردەتت كۆ جوداھىا د ناقبەرا واندا دىارنەكەت، غۇنە بۇ ۋى جۈزى شىسىنەن، سېستەمەن شىسىنە زمانى چىنى، د فى جۈزى زمانىدا سېستەمەن شىسىنەن و لېڭىرنى (ئاخاھىتى) ژئىكجودانە، ئاكىو ئاخاھىتىكەر ب هەرچ دىالىكەندا زمانى چىنى ب ئاخاھىت كەنگىن يىنە، بەلنى ياكىنگ ئەوه د شىسىنە كەھىت و ل پەيووندىدا د ناقبەرا وىنە و پەياندا شارەزايىت]. [فەتاح ٢٠١١: ٢٢٥].

-٥- شىسىنە دەنگى: ئەفەرى دەتىتە دو جۈز:

1- شىسىنە بىرگەيى: د فى جۈزى شىسىنەندا ھىنە بۇ ھەمى بىرگەيىن زمانى دەتىنە دانان، بەلنى زېر زۇر يا بىرگە و ھىنایان، ئەف جۈزى شىسىنە بىتىن بۇ وان زمانان يان باشە يىن بىرگەيىن وەكەھىف و دووبارەكى ھەن، وەكى زمانى يابانى، تارادەكى زمانى عەرمىزى ۋى جۈزى شىسىنەن بكاردەھىنەت. [زىندرى بەرى، ھەمان لەپەر].

2- شىسىنە فۇنچىنەن: بىرەتىيە ژ وى شىسىنەن كۆ بەرامبەر ھەمى فۇنچىنەن كەرقى و نەكەرقى ھىنە بىتىنە دانان، بەلنى ب مەرچەكى ھەر ھىنایەك دەنگەكى بۇنىتەت و ھەر دەنگەكى بىتىن يەك ھىنە ھەيت، غۇنە زمانىن (تۈركى، فينەندى).

ھەر چەندە ئەو زمانىن رېقىسا وان ب فى رەنگى كەلەك دىكىن يان بۇ ماۋەكى كىم ب فى رەنگى دەنگىن، چونكى زمان بەرددوام د گەمشە و كۆھورىنىدايە و ب تايىەت زمانى ئاخاھىتى، بەلنى رېقىس يان شىسىن ب شىۋەكى گشتى د سروشتى خۇدا ب وى رەنگىكە كۆ زۇي ب زۇي ناھىتە كۆھورىن [فەتاح ٢٠١٠: ٤٨].

گشتی نهشیان همی سیایین ریازا فونه‌تیکی ز ئەلفابیتا کوردی لادن، زیه‌ر فنی ئەغزو
دین بینین گەلەك سیایین ریازا فونه‌تیکی پېچە دیدارن (۲)، وەکی:

أ- بكارهينانا هئيابين دوكمرى :

کيمايا هيابان د زمانى عەرمىدا بەرامبەر فۇنەتىن زمانى كوردى شىسەرىن كورد پالان،
كۆ دو هيابان بۇ تاكە فۇنەتىن دانىن وەكى < وى > ، < نگ > ، < وو > (۳) ، <
ر > ، < ل > (۴) دانان دو هيابان بەنەماين فۇنەتىن تىكىددەت و لاينى ئابورى ل
بەرچاڭ ناهىته وەركىتن [فتاح ۲۰۱۰ : ۵۵]، زىلى كۆ هەر ئىك ژ (و ، ئ ، ن
، ك) وەكى فۇنەتىكە سەرخۇ ئابىن خۇ ھەيد، ھەروەسا پىكەتىزى يان ل گەل هيابا
دى وەكى فۇنەتىكە دىزى كاردىكت. ئەف جۇره رېكەنە كەشتىھ و نەگونجاھ ئەلفابیتا کوردى
بەرەف ریازا فونه‌تىكى دېبت.

ب-كارتىكىنا دەنگان ل سەر كىيارا شىسىنى :

ھندەك دەنگ ھەنە كارتىكىنا خۇ ل سەر كىيارا ئەلفابىتا شىسىنى كىيد، د فى واريدا
(عبدلوهاب خالد موسا) دېشىت ((دەنگى كۆنسناتى) [ت] كارتىكىنا ب رەنگەكى ز
رەنگان ل سەر كىيارا ئەلفابىتا شىسىنى زمانى كوردى كىيد ب تىپىن عەرمى و تىدا ب
شاشىيەكە بەرەلاۋ پەيدا كىيد، كۆ دەمنى ھندەك دەنگ د كىيارا ئاخشىيەدە وەكى [ز]
[ف] [ز] ... دەكەفە پېش [ت] [د] سیایین خۇ ژ گۈلتىز بۇ كېتىن دەنگەن...)) موسا
[ف] [ز] ... دەكەفە پېش [ت] [د] سیایین خۇ ژ گۈلتىز بۇ كېتىن دەنگەن...)). بۇ نۇمه:

ۋەگەھەستن ← ۋەگەھەزىن
ئاخقىن ← ئاخقىن
رېشىن ← رېشىن

ئەقەزى ھندەك ژ وان غۇنانە كۆ ئەلفابىتا کوردى نەشىا بىتىھ ئەلفابىتە كا فۇنەتى.

ب- جۇرا و جۇريا دەنگان وەكى [ص] ، [ض] ، [ط] ، [ظ] ، [ع] ، [غ]

ھەبۇنا ۋى جۇراوجۇرىنى د ئەلفابىتا کوردىدا سیایین ریازا فونه‌تىكى دەدەنە فى
ئەلفابىتى، ھەرچەندە ئەف دەنگە د سىستەمى فۇنۇلۇزىا زمانى كوردىدا دەتىنە ليقىكىن،
بەلۇن وەكى فۇنەتىن ناهىنە ھەزمارتىن، وەكى :-

[ع][۵]: عەسەن ← ئەسەن، عەور ← ئەور ← ھەور، عەرد ← ئەرد، ...

[غ]: باغچە ← باخچە، ھەزال ← خەزال ، دوزەغ ← دوزەخ، ...

[ص]: صار ← سار، صافار ← سافار، ماست ← ماست، ...

۲- قۇناغا دۇوى: ئەو شىسىنىن ھندەك ژ تىپىن كوردىن جىاواز تىدا بون، كۆ د
جودا بون ژ تىپىن بۇ بكاردەتىن وەكى شىسىنىن (سعید عبد الله مکى) د كىيىنا (تىنەتكە
لاعوما) (دا ۱۷۸۴ ل دوماھىا سەدى ھەزدى).

۳- قۇناغا سىيى: ئەو شىسىنىن سەدى بىستى ب ھندەك گەھورىنىن كىمەت كۆ تارادەكى
وەكى نۇونە، بۇ نۇونە ئەو شىسىنىن د گۇفارىن كەلاۋىز و دىيارى كوردىستاندا ھاتىن
[ناوخوش ۲۰۱۰ : ۲۰۴ - ۲۰۵].

۱-۳- سیایین ریازا فونه‌تىكى د ئەلفابىتا کوردىدا:

ئەلفابىتا فونه‌تىكى ئەو ریازا شىسىنىيە، كۆ بۇ ھەر دەنگەكى تىيەكە تايىھەت بەھىتە
دانان بىن گوھەن ب گۈنگى و نەگۈنگى دەنگى، ژىركەن ھەنە د فى جورە ریازىدا
دزۇرن ئانكۇ دىارەدە دەنگىغا بىن سىورە لەورا بارگانى دېيختە سەر زمانى د پرۇسا
فيزىكىدا و لاينى ئابورىپا زمانى ناهىتە پاراستن و زمانى ژ سیایین ریازا فۇنەتى دۈرى
دېيختىت. پىندىفە وى چەندى بىزانىن كۆ چ زمان نىن ب تمامى ئەلفابىتا وان يا فۇنەتى
بىت ئەگەر ھەپىتى بۇ دەمەكى كۆرتە، چۈنكى زمان د گەھورىنىدايد، ژىهـر فن ئىكىن
زمانى كوردىزى ھندە جاران ژ فن ریازا فۇنەتى لادىيە بەرەف ریازا فونه‌تىكى چوپى،
بۇ نۇونە ئەگەر سەحكەيەن ئەلفابىتا (مۇكىست جابا- ۱۸۷۹) "ئ، ا، ب، پ، ت،
، پ، ب، ج، چ، ح، خ، د، ژ، ر، ز، ش، س، ص، ض، ط، ظ، ك، ع، غ، ف، ق، ك، ل، م، ن، ه، و، ئ" [فرەج
1976: ۸-۷]. ھەروەسا ئەلفابىتا (نورى عەلى ئەمین) "ئ، ا، ب، ت، پ،
، ل، ل، م، ن، و، ھ، و، وو، ئ، ھ، بىزروكە، نگ، وئى، لل، لل" [ئەمین 1960: ۱۱].

شىسىر و زمانزانان ھەر ژ دەستپېنگى سەدى بىستى ھەولدا كۆ دەستكاريا ئەلفابىتا
شىسىر و زمانزانىن بەرى سەدى بىستى (كلاسيكى) بىمەن، بۇ نۇونە (خەليل خەيالى-
1909، تەوفيق وەھبى - 1925، سەعید صدقى كابان - 1928، مەعروف
جيادەك - 1930 ... ھەتكىن(1)) سەرەزى ھەول و كاركىنا وان بۇ دانان ئەلفابىتە كا
گونجاي، بەلۇن ھەر نەشىان چارەسەر يا ھەمى كېياسىن شىسىرىن بەرى خۇ بىمەن،
ئەقەزى ژىركەن ل سەر ھەردو زانستىن فونه‌تىك و فۇنۇلۇزى د شارەزا نەبۇون و تىپىن
زمانى ل سەر بەنەماين فۇنان دەستىنىشاندەن كەن نە ل سەر بەنەماين فۇنۇلۇزى ئەقەزى بۇ
ئەگەرى نەرىپەكەقتىنا وان ل سەر زمارا تىپىن (بۇزۇن، نەبۇزۇن) ان ئانكۇ ب شىۋەكى

گران، (پ) یا سقّک و زور گران و (س) و... هتد. ئەف دىارىدە دچنە د سنورى ئەلۇغۇنىن يەك فۇنيدا پېپىستى ب وى چەندى ناكەن، كۆھزلى ھېتىھەكىن (تىپ بۇ ھېتىھە دانان" [موسى ۲۰۱۰ : ۸۶].

د ۋارىئىشا [ئ]، [ئ] د ئەلەپىيىتا كۆردىدا:

[ئ] و [ن] [بىزروكە مل ب ملى ھەقىن د ھەمان ئارىشەدا، ئەگەر [ئ] د ئەلەپىيىتا عەرىيدا ھېتىھە بىت د ئەلەپىيىتا لاتىنىدا چ ھېتىھە بۇ نەھاتىنە دانان بەروقاىىسى بىزروكى، لەورا د زمانى كۆردىدا لىكىگۇھارتىا ھەردو رېتىشسان دىيىتە ئەگەرى پەيدابونا ئارىشان. زىدەبارى ئەن [ئ] كەڭەك بەلگىن دىترىزى ھەنە كۆ د زمانى كۆردىدا نەفۇنې، بەلكو دىنگەكىن ھارىكارە بۇ لېشكىن قاولان(٦). ھەرۋەسا [ى] "ئەگەر قى دەنگى بەھاين خو ھەيە وەك فۇنۇم پېپىستە تىيەك بۇ ھېتىھە دانان و ل ئەلەپىيىتا عەربى ھېتىھە زىدەكىن و ئەگەر قى بىزروكى د زمانى كۆردىدا بەھاين خو ھېتىھە بەزرا من ھەر ژ لاتىنىن ژى ھېتىھە لادان باشتە" [ازىدەرەت بەرى : ٨٥].

ب بوجونا مە [ى] دىيىتە فۇنېكە زمانى كۆردى بەلگەزى بۇ قى چەندى ئەو وەك پېپەرىن (مەرجىن) فۇنۇن ل سەر جىئىھەجىدىن، بۇ نۇنە: (زىن، ڈان، ٿىن)، (در، دار، دور، دير)، (من، مان، مين)، ... ل دەرىبارەت نىشانى وى مە دو رېك ل بەر ھەنە:

١- نىشانەكَا تايىمت بۇ وى تەرخانكەن وەكى (سەر) ئانكۇ (فتحە) ياخىن ئەنلىك (تىپ) هەنگارىن بۇ نىنە د ئەلەپىيىدا وەكى فۇنېتىن نەكەرقى "مەرج نىنە ھەمى دەما بۇ ھەر فۇنېكەن بۇ نىنە د ئەلەپىيىدا وەكى فۇنېتىن نەكەرقى" [موسى ۲۰۱۰ : ۸۳].

ھ- بىكارهينانا ئەلۇگەرافان (Allographs)

سروشت و تايىتىن ھېيابىن زمانى عەربى و بىكارهينانا وان د ئەلەپىيىدا كۆردىدا كۆرد نەچاركىن كۆ ئەلۇگەرافان د شىسىنيدا بىكارىيىن، ئەقەزى ئىك ژ وان ئارىشىن تىيىن عەربى بۇ زمانى كۆردى پەيدادكەن، بۇ نۇنە: باب(ب)، ببل(بـ)، بون(بـ). كىتىپ(ك)، لاندك(كـ)، كارتىكىن(كـ). تاڭ(ت)، كەقتن(تـ)، سوت(تـ).

و- بەرچاڭىرنا هەندەك كۆھورىتىن دەنگى و نە ل بەرچاڭىرنا هەندەكىن دىزى:

[ظ]: ظالم ← زالم، طروف ← زروف،... ضمير ← زهمير

[ط]: طارى ← تارى، طمنير ← تەنبر، طوخ ← توخ،...

[ض]: ضابط ← زابت، رمضان ← رەممزان، فاضل ← فازل،...

لەورا رېك پىن نەھاتىنە دان كۆ د ئەلەپىيىدا ھېتىھە بۇ ھېتىھە دانان، ھەبۇنا ۋان ھېيابىان ژ لایكەن بارگارانى بۇ زمانى پەيدادكەن، ژ لایكەن دېقە فۇنېتىن رەسمەتىن زمانى د ناف ۋان جۇرە دەنگاندا بەرزەدىن ب ۋى شىيەتى مورا تايىتەتە زمانى دھېتىھە تىكىدان.

ئەف جۇرە دەنگە د زمانى كۆردىدا دېچەسپاى نىن، بەلكو ل كەلەن دەنگىن دىتە دھېتىھە گۇھورىن، ھەرۋەسا بەھرا پترا وان پەيقىن تىيدا دەردىكەن ژ زمانى عەرمى ھاتىنە ناف زمانى كۆردى، ئەقە ژ بلى وى چەندى كۆ رەفتارا فۇنېتىن تەواو نىنە، چۈنكى ل ھەمى جەھىن پەيپەن دەرناكەن [فەتاح ۲۰۱۰ : ٦٢].

ج- داناندا ھېيابىان بۇ ئەلۇغۇنان د ئەلەپىيىتا زمانىدا:

پېندىقىھە ئەو دەنگىن دىنە ئەلۇغۇن ج ھېتىھە بۇ نەھاتىنە دانان، چۈنكى ئەو بىخۇ نەفۇنۇن و داناندا ھېيابىان بۇ وان دى بىتە ئەگەر كۆ بىنە بەشەك ژ ئەلەپىيىتا زمانى. ھەرۋەسا دىيىتە ئەگەر كۆ ھەزىمara ھېيابىان د زمانىدا زۇرىن و زمان پېر بەرەق ئەلەپىيىتا فۇنەتىكى دېچىت، ئەف بارگارانى دى زەممەت و ئارىشان د بوارى فېرگىتىزىدا پەيدا كەت، بۇ نۇنە هەندەك ژ زماناندا دخازن كۆ بۇ جودا كەن [ت] و [سـ] كەن و دەنگىن [كـ]، [تـ]، [جـ] و [پـ] يېن بى تەۋۇزم ... ھېيابىك ھېتىھە دانان، وەك د ۋان غۇناندا دىار:

(جەتاف ، حەطاف) ، (تارى ، طارى)،...

(سەد ، صەد) ، (سە ، صە)،...

(كەزى ، كـەزى) ، (أڭان ، كـەڭان)،...

(تېرۇك ، تـېرۇك) ، (تېشىكـل ، تـېشىكـل)،...

(چـەكچـەكىلـە، چـەكچـەكىلـە)، (چـىلـەن ، چـەنـىلـە)،...

(پـەنـىر ، پـەنـىر) ، (پـەنـەك ، پـەنـەك)،...

بەلى ب بوجونا مە ئەگەر نىشانەك ھاتە دانان دى چىتە رىزىا فۇنېتى، فۇنېتى ھەندەك مەرجىن دىزى ھەنە كۆ پېندىقىھە ل سەر جىئىھەجىدىن ھەتا كۆ بىزىن دى بىتە فۇنېتى، ئانكۇ د ناف رىزىەندىيا ئەلەپىيىدا دى ھېتىھە دانان. د فى واريدا (عبدالوهاب خاليد موسى) دېلىزىت: " دەرىبارە ئەوان فۇنېتىن، ھەندەك ئەلۇغۇن زەق و بەرچاڭەتەن. بۇ نۇنە د كۆردىدا سەریدا دەنگىن: (كـ) ياخىن (زـ) ياخىن، (تـ) ياخىن (تـ)، (تـ) ياخىن (زـ) ياخىن" اجىت أصيل doi: 10.25007/ajnu.v6n1a13

ئەف جۈرى شىسىنى ب بەر بەلاققىن جۇز د ناھىيە دەپەتىدە ئەندا زەمارىن و ز باشىن وى:-

أ- زەمارا تىپ (هىيَا) يېن وى كىمەن ب بەراوردى ل گەل جۇرىن دى يېن شىسىنى:
ب- بۇ قىريوونى ب ساناهىتە و ب لەزىز دەپەتىدە وەرگەرن.

ج- ئەف جۈرى شىسىنى كۆن نادەتە هەمى دەنگىن د لېشكەندا بكاردەن، بتنى دەنگىن
گۈنگ (فۇنۇم) بەرجاھى دەپەتىدە وەرگەرن. ئانکو دىياردا دەنگى يا سىنوردارە، بەروۋاشى
شىسىنى رىيازا فۇنەتىكى كۆن دىياردا دەنگى يا بىن سىنورە.

د- لايەن ئابورى تىدا دەپەتىدە پاراستن، چ بارگارانى بۇ زمانى دروست ناكەت و
رېشىسىلىتىزى ب زەحەت نائىختىت.

ه- د رىيازا فۇنېيدا پتر لايەن كۆھورپىنا زمانى دەپەتىدە بەرجاھىن، چونكى جوداھى د
نافبەر اشىسىن و لېشكەندا پەيدا دىت. د رىيازا فۇنېيدا هەر هىيَا كى دەپەتىدە شىسىن
مەرح نىنە بەپەتىدە لېشكەن، بەلكو ب تەن ئەۋەين بەها و سەنگ ھەى.

و- ئەف جۈرە رىيازە د بوارى فۇتۇلۇزىدا كەلەكە كەنگە، چونكى ز لايەكى فۇنېنى
تايىھەتىن زمانەكى دەستىشان دەكت و ز لايەكى دېشە ز ھىندەك فۇنېنى كۆن سەر ب
وى زمانىقە يېن قەدر دەكت، نە خاسىمە د زمانى كۆردىدا، وەك (ص، ط، ...).

س- ل سەر بەنماین فۇنیان ئەلفانى بۇ زمانى دەپەتىدە دەستىشانكەن، ب ۋى پىنكى
دەنگىزى دەپەتىدە د خزمەتا شىسىنىدا و د ۋى وارىدا رىيازا فۇنېي كەلەك خزمەتا
زمانى كۆردى كىيە، نەخاسىمە د بوارى دەستىشانكەن ئەلۇفۇن و ھىندەك دىاردىن
فۇنەتىكى وەك [ئ] [ا] بىزروكە و ياساينىن بىرگەسازىدا.

زىيەر كۆ ئەلفايىپىا زمانى ل سەر بەنماین فۇنیان دەپەتىدە دىياركەن لەورا پىدىقىيە ئەۋان
تايىھەتەندىيان دىاركەن ئەۋەين كۆن ئەلۇفۇن جودادكەن، داڭو بشىين
ل سەر بەنماین وان ئەلفايىپىا دەستىشان بىكەن.

زۇرىيەيا زمانزان ئامازە ب ۋى پىناسىنى دايە: (فۇنۇم بچوپىكتىن يەكىيە، كۆھورپىن
د واتا پەيشاندا دەكت) (7)[bloomfield, 1933:136]. ب ھىزا مەئگەر ئەم فەن

پىناسى ب تىن وەرگىن و بىكەيە پىقەر بۇ دەستىشانكەن فۇنیان دى پتر ئىزىكى رىيازا
فۇنەتىكى بىن، بۇ مۇنە كۆھورپىنا [ت] بۇ[ت] [ا] كەن ئەوا نىزىكى [ط] زمانى عەربى
يان كۆھورپىنا [ت] ، [چ] ، [پ] و [ك] يېن تەۋۇز مدار بۇ [ت] [او] [چ] [پ] [ك]
[ك] يېن نەتەۋۇزم دىنە ئەگەرى كۆھورپىنا واتاين و ل دۇيىش قىي پىناسى ئەف دەنگەرى
دېنە فۇنۇم، وەك:

ئىك ژ باشىن ئىشىنىدا فۇنېي ئەو كۆھورپىن ئەنچامى كارتىكىندا دەنگان
(ياساين دەنگىن بىزز و ياساين دوبارەكىن) دروستىن، يان ژ ئەنچامى كۆرتكەرن و

لەزاتىا ئاخىقىنى يانزى ھۆكاري دەرەكى زمانى بەرجاھى وەرناكىت، وەك:

پەرده + ان ← پەردان، پىالە + بىن ← پىالىن،... (ياساين دەنگىن بىزز).

دەست + كۆرك ← دەزگۈرك ،... (تىچون، كۆھورپىن، گۈنجانا نەقما).

مەرد + تر ← مەرتىز، بىزقىن ← بىزقىن ،... (گۈنجانا دەنگان).

زاكىز ← زاكوس، ژ وىرى ← ش وىرى ،... (نەگۈنجانا دەنگان).

خراب > خاپ، دايىك > دەيك ،... (كۆھورپىنا دەنگان).

تىل ← تل، نوى ← نى ،... (تىچونا دەنگان).

سەن + دەھ ← سىزىدە، ماموستا + ان ← ماموستايان ،... (پەيدابونا دەنگان).

خلىشانك > خشىلانك، مەغرەب > مەرغەب ... (جە كۆھورپىنا دەنگان)

پەيرەو پېرەو، خوش > خوش.... (يىكادان دەنگان).

ھىندەك جاران وەكى فۇرمى ئىكىن دەپەتىدە بكارھىيان و ھىندەك جاراتىزى وەكى فۇرمى

دوى، ل قىرە تا رادەكى سىجاپىن فۇنېي دەپەتىدە بكارھىيان و چونكى ھەمى جاران ئەف
كۆھورپىن د شىسىنىدا ناھىيە سەپاندىن. دەمى دەپەتىدە لادىزى دېتىن ئەگەرى نواندىن
رىيازا فۇنەتىكى ئانکو چەوا دەردپىن وەسا دشىسىن.

س- ھۇمارتا ھەمى دەنگىن دەپەتىدە لېشكەن ب فۇنە:

ئەگەر ھەر دەنگەكى د زمانىدا دەپەتىدە بكارھىيان وەك فۇنۇم سەرەدەرى ل گەل بەپەتەكىن

و ھىيَا يەك د ئەلغاپىندا بۇ بەپەتەتەرخانكەن، ئەف دى يېنە ئەگەرى ھەندى كۆ زمان
بەرهە رىيازا فۇنەتىكىيە بچىت، دەربارەتىن ئەلەفەن (عبدالوهاب خالد) دېزىت: "مەرح
نېنە ھەمى دەمما بۇ ھەر فۇنېي كىن ھىيَا يەك (تىپ) هەكاكا سەرەبەخۇ بەپەتە دان، چونكى زمان
نەلۇزىكە ئانکو نە قەبارىيەكى دائىخىستىيە و كۆھورپىن ب سەردا ناھىن، بەلكو زمان
دىاردەكە مەرۋاھا يەقىقىيەتىن دەپەتىدە كەن دەپەتىدە كۆھەشە و كۆھورپىندا يەك" [موسى ۲۰۱۰: ۸۳].

٣- سىجاپىن رىيازا فۇنېي د ئەلغاپىن كۆردىدا:

كەلەك ژ سىجاپىن رىيازا فۇنېي ب ئەلغاپىن كۆردىدا مەفروۋە دەيىارن، ئەف جۈرە ئەلغاپىن
بەلاققىن جۈرى ئەلغاپىن د جىهانىدا، چونكى ل دەستىپىنكا سەدى نوزدى زمانزان
ھەولدا كۆ پەيەندىيا د ناقبەر زمان و شىسىنىدا بىزز بىخىن و رەوان و ب ساناهى بىكەن
ب تايىھەت بۇ وان زماننى بەرهە نەمانىقە دچون ژ پىخەمەت پاراستنا وان ژ تىچونى.

چهند سیاپهکا بوقئۇ ئەلفابىيەن دىيارىكەين كۆوهكى بەلگانه ژبۇ سەلماندىن، ئاپا ھەتاچ رادە بىنەمايىن فۇنچىن د ئەلفابىيە زمانى كوردىدا ھەنە[فەتاح ٢٠١٠: ٥٢-٥٤]:

أ- شىسەر و زماڭانىن كورد ژ مېزە و ب تايىەت د سەدى بىستىدا ھەولدايە ب ھشىارى رەفتارى ل گەل ئەلفابىيە كەن و تاكە هىيابىكى بەرامبەر ھەر فۇنچەنى بدان (ب تايىەت فۇنچىن رىزبۈرى) ھەرچەندە ئەلۇڭرا فىن وەك (ت ، تـ ، تـ) و هىيابىن دو كەرتىزى ھەنە وەك (ھۆى)، <نگ>، بەلى ئەۋەرە رامانا وى چەندى نادەن فۇنچىن زمانى كوردى ھەمبەرى هىيابان دىكىمەن.

ب- زمانىن كورد چ ب ئەگەر شارەزايىبىت يان سەليقا زمانى بىت شىيابىنە تارادەكى فۇنچ وئەلۇغۇنان ژ ئىك جودا كەن و ھەست ب جوداھيا د ناقبەرَا واندا كىيە، ھەتا كۆ ئەگەر زارافى ئەلۇغۇنى بكارنەھىنابىت، بىن گومان ئەف ئارىشا ئەلۇغۇنى ھەمى ل سەر درىيەككەقى نەبۇن، بەلى ھەر چەواپىت گەلەك ژ ئىسىسەران ب تايىەت يېن نوى ھىيابى بوقئۇنان د رىزبەندىبىا ئەلفابىيە كوردىدا نەداناينە وەكى (ص، ك، ف، چ) ئەۋەن بىنە فۇنچ، چونكى ھەمى بىنەمايىن فۇنچى ل سەر جىنەجىنابىن د ھەمان دەمدا نابنە بەشەكىرى ژ ئەلفابىيەن.

ج- ھەر ژ دەستپېنگى بەھرَا پىترا زمانىزان ھەست ب وى چەندى كىيە كۆ فۇن ھەيان خۇ ب تامى د چارچوچى ئاخشىندا ناپارىزىت، بەلگى ھەندەك گوھورىن د سەردا دەھىن. سەھەرلارى ھەندى ياساپىن فۇنچلۇرى بوقئۇنى دەنگى تارادەكى ھاتىنە دىياركەن بەلى د چارچوچى ئىسىنيدا نەھاتىيە سەپاندىن كۆ ھەمان گوھورىننى د ئاخشىندا ھەين د ئىسىنەتىشىدا بەھىنە دىياركەن. ئەۋە وى چەندى دىاردەكت كۆ گوتۇن (ئاخشىن) ياخودا ھەزىسىنى بوقئۇنە ئەم دېيىن (گارى) بەلى دەشىسىن (تارى) ھەروەسا دېيىن (صار) بەلى ب شىيۇى (سار) دەھىتە ئىسىسىن دېسان دېيىن (بكارئىنا) بەس دەشىسىن (بكارئىنا) ئەۋەزى بەلگەكى دېيە كۆ ئەلفابىيە كوردى ئەلفابىيە كۆ فۇنچى.

د- بەلگەكى دى كۆ پېت بوقئۇ مە دىاردەكت ئەلفابىيە كوردى، ئەلفابىيە كۆ فۇنچى، ئەۋە كۆ چو جاران ب رىيکا وېنى پەيپۇن ئەم ھاوپىزىان ژ ئىك جودا ناكەين، وەكى:

(شىر : شىرى فەخارنى)، (شىر : ئامىرە كى شەرىپە).

(بىر : ھزوپىر)، (بىر : بىرا ئاشى)

بەلى د زمانى ئىنگىزىدا چونكى ئەلفابىيە وان ژ رىيازا فۇنچى لادىيە دى بىنەن كۆ زۇرجاران ھاوپىزىان ب رىيکا وېنى وشى ژ ئىك جودا دەكەن، وەكى: too , to , tow .

ھ- ئەگەر بەرىنخو بەدەينە ئەلفابىيەن (ئىراھىم ئەمین بالدارى)، دى بىنەن كۆ بەھرَا پىترا

- [ت]: تا (جمى)، طا (فعع)، تل (اصبع)، طل (جانب)...
[t]: قى (اخ الزوج)- تۈرى (التوت البرى)، تىلى (ناقى كەمەكىيە واتاپا جوان دەھىت)- تەيلى(نەزان)...
[ج]: چل (ژمارە ٤٠)- چۈل (لوج)..
چال (اغر او اشهب)، چەل (حفره عميقة)...
[پ]: پاشى (فيما بعد)، پەشى (الخلفية)، پېر (مرتبة دينية عند اليزيديين)، پەمير (عجوز)...
[ك]: كەر (حار)، كەھر (قطعة)، كا (اين؟)، كەما (تبن)...
لهورا ئەم بەردەف پىناسەكا دىتير چوپىن بوقئۇنى ئەۋۇرى بىتىيە ژ بچويكىرىن يەكا ئەبىستراكت كۆ د ھەزا ئاخشىتكەرىدايە، ژ تايىەتىن وى:
1- واتاپى نادەت بەلى د چارچوچەكىدا واتادار دېيت.
2- بگوھورىنا وى ب فۇنچە كى دى واتا دەھىتە گوھورىن.
3- ئاخشىتكەرىن زمانى ھەستپېنگىن.
4- د ژمارەكە زۇرا نۇناندا دوبارەبىت [موسى ٢٠١٠: ٨٣].
- ھەر فۇنەكە ئەقان ھەرجار تايىەتىندايان جىنەجىيكەت دى ب فۇنچە كا ھادار و سەرەخۇ ھەتىنە ھەزمارن (٨). د شىياندايە ل سەر ئان بىنەمايىن فۇنچىن زمانى كوردى دەستىشان بەكەين، ئەۋۇرى: (ا، ھ، ب، پ، ت، ج، چ، ح، خ، د، ر، ز، س، ش، ۋ، ف، ق، ك، ل، م، ن، ھ، و، ئ، ۋ، ئى، بزروكە).
- ئەگەر نۇنەكىي ژ وان ئەلفابىيەن وەركىرىن يېن زمانىن كوردى دى بوقئۇنە دەيارپىت هەتا ج رادە بىنەمايىن ئەلفابىيە فۇنچى تىبدانە، بوقئۇنە (توفيق وەھبى) ئان ئەلفابىيەن بوقئۇ زمانى كوردى دىاردەكت (ب، پ، ت، ج، چ، ح، خ، د، ر، ز، س، ش، ۋ، غ، ف، ق، ك، ل، م، ن، ھ، و، ئ، ھ، وو، ۋ، ۱-بزروكە) [فەرەج ١٩٧٦: ٢٣]. ھەروەسا ئەلفابىيەن (ئىراھىم ئەمین بالدارى): (ئ، ب، پ، ت، ج، چ، ح، خ، د، ر، ز، س، ش، ۋ، ئ، ھ، وو، ۋ، ۱-بزروكە) [بالدار ١٩٨٢: ٨٩].
- مەرجىن رىيازا فۇنچى ل سەر ئان ئەلفابىيەن دەھىتە جىنەجىكىن، ژ قى لايىھە ئەم دەشىن

گ- زمانزان و ئىسىهرين كورد ژ مىزدوهره، ب هشيارى رهفتار ل گەل ئەلفابىيا
كوردى كىيە، هەولمايە خۇر ئىسيينا مۇرمۇنى و بېرىخن، د فى واريدا (محمد
معروف فمتاح) دىئىت: "ئەگەر نووسىنى بېرىخان پەسەندىكرايە ئەوا راستەخۆ بى

گۈرپىن تىيى عەرمىيان وەرئەگىت، چونكە رېنوسى عەرمى تا رادىيەكى زۇر رىيازىكى
بېرىخى وەركىتووھ [زىيەرى بەرى: ٥٣]. ب فى رەنگى دىت كە ئەلفابىيا فونىي
باشتىن و گۈنجاوتىن جۆرى ئىسىنىيە بۇ ئەلفابىيا كوردى

ل- (محمد معروف) دىئىت: "...دەتونانىن بلىين رېنوسى كوردى هەرچەندە لە چەند
رووپەكەو دووركەوتۇتەو لە نووسىنى فونىي، بەلام ھەر نووسىنىكى فونىيە..".

[زىيەرى بەرى: ھەمان لەپەر]

ئىنجام:

١- سىجاين ئەلفابىيا كوردى پەزىمىن رىيازا فونەتكى لادىيە، ئەقەزى زېھر وى چەندىيە كە زمان بەردەوام
رىيازى بەرەف رىيازا فونەتكى لادىيە، ئەقەزى زېھر وى چەندىيە كە زمان بەردەوام
دەگەھورىنىدايە.

٢- پىندقىيە مە باورى ب گۇھورىنىيە بەيت تا بشىئ زاما رىيازا فونەتكى تىدانە، بەلۇن ھندەك جاران ژ فىن
و بەنمایىن ئابورى بىارىزىن ب وى چەندىيە كە زەلۇغۇنان دەلەپەنەندا نەھىيە
دانان، ھەر وەسا مە باورى ب وى چەندىيە بىت كە مەرج نىنە ھەمى فونىيەن زمانى
ئەلەپەنەندا هىيا ھەن، چونكى فونىم بىخۇ يەكەيە كە ئەبىستاكتە د ھەزرا ئاخشىتكەرىدا
پاراسىtie.

٣- زمانى كوردى وەكى ھەر زمانەكى دى يى جىھانى ھندەك دىاردىن فونەتكىي تىدانە،
چونكى چ زمان نىن كە ب تىكرايە ھەمى رىيازا فونەتكى يان فونەتكىي بىت.

٤- باشتىن رېڭ بۇ پاراستنا بەنمایىن فونىي دەلەپەنەندا كوردىدا ئەوه كە ب رىيکەقتن
ھندەك گۇھورىيان ئەنخامىدەن، بۇ نۇمه يان ل سەر ھەنايىن دو كەرتى رىيکەقتن
بىكىيە شىپوھ كە ئىككىرىقى ياشىنى وان ھىيايان ژ ئەلەپەنەندا كوردى لادەن و ل جەنى وان
ھىيايە كە ئىك نىشانەي (يا دو كەرتى نەيت) بكارىپەن. هەتا د شىياندايت خۇر
جۇراوجۇريا دەنگان ب پارىزىن، چونكى ئەقە دى زمانى بەرەف رىزەوەك دى بەت.

٥- د بوارى بېرىخەندا كەلەك مەۋا ژ دەستىشانكەن ئەلەپەنەندا فونىي دەھىيە كەن بۇ
زمانى كوردى ب تايىەت دى ھارىكارىيەت بۇ چارەسەر كەلەك ئارىشىن دەنگسازى

ھەر وەسا ئارىشىن رېنقيسىزى.

وان چەوا دەھىيە دەپرپەن وەسا دەھىيە ئىسىن، كەيم ژى نابىنە فونىيەن زمانى كوردى
وەك [ش]، [ع]، [غ] لەورا پىندقىيە د رىزەندا ئەلەپەنەندا بون نەبىت ئەقەزى سىمايەكى
دەھىيە كە ئەلەپەنەندا كەلەك ئەلەپەنەندا كەلەك دەھىيە كە ئەلەپەنەندا كەلەك دەھىيە.

و- د زمانى كوردىدا [پ]، [ت]، [أ] [ج] [ك] [يىن نەتەورىمىدار ھەنە، ئەقە دەنگە
ب رەنگەكى سەكتەر ژ [ب] [ات] [و] [ج] [و] [ك] يىن ئاسايى دەھىيە لېشكەن و دېنە
ئەلۇغۇنەن وان، بەلۇن گەل ئەلۇغۇنەن كەلەك ژ زمانزانان داخازكەپە وەك فونىم ھەنە
ھەزەمانن و ھىيا بۇ ھەنە تەرخاڭىن، ئەگەر ئەقە ئەلۇغۇنەزى ب فونىم ھەنە ھەزەمان
بىن گومان دى زاما رېنەن زىيەت ئەقەزى بارگانىيە بۇ زمانى، چونكى دانان ھىيايان
بۇ ئەلۇغۇنان دەلەپەنەندا دەلەپەنەندا دى پەزىمىن ئېزىكى رىيازا فونەتكىي كەمەت.

س- نەبۇنَا ھىيايان بەرامبەر ھەر دەنگەكى د ئاخشىتىدا نەھىيە لېشكەن، ھەتا ئەگەر د
بەنەرەندا د پەقىندا ھەپىتى، بەلۇن ب ياسانى ژ ناقچۇنى يان حەلاندىن نەمايە و د
شىسىتىزىدا ھىيايەك بۇ ناھىيە دانان، وەكى:

- ژ ناقچۇنا دەنگان:

مەزىت ← مەستەر (ئەقە پەيچە كەفтиيە ل ژېر دو گۇھورىيان، يائىكىن [ان] ژ ناقچۇيە،
پاشى [ز] [ات] كەفтиيە ل دويىش ئىك لەورا گۈنچان ب سەردا ھاتىيە، ئاكوك [ات] 1
كې كارتىكىن ل سەر [ز] ا گې كىيە و ئەۋۇزى كېكىري و بويە [س])

خوار ← خار... ([و] ژ ناقچۇيە...)

- حەلاندىن دەنگان:

قوتاپى + يان ← قوتاپىان (ھەردو دەنگىن [ى] د ناف ئىكدا ھاتىيە حەلاندىن
(سوان)).

ماموستا + ان ← ماموستان (ھەردو دەنگىن [ا] د ناف ئىكدا ھاتىيە حەلاندىن
(سوان))....

ح- ئىك ژ سىجاين زمانى كوردى ئەوه كە ھىيا بۇ فونىيەن رېزىبو (كەرقى) ھاتىيە دانان
و فونىيەن نەكەرقى چ ھىيا بۇ نەھىيە تەرخاڭىن، ھەرچەندە ئەقە كېياسىيە د بوارى
شىسىتىدا، زمانى كوردى وەك كەلەك زمانى دى يىن كە مېشۇيا رېنقيسا وان دزېرىت
بۇ بەرىي پەز ژ سەددەيەكىن، گېنگى نەددە فونىيەن نەكەرقى، ئەقەزى زېرەك راپسىتى
فونەتكىي ل وى دەمى ھېيشتا ھەمى تىكەھىن وى دىدار نەبۇن [فمتاح ٢٠١٠: ٥٧].

پەراویز:	ژیدەر:
١- بۆ پتر پیزنان ل دور هەولى ئەپیسەر و زمانزانین سەدى بیستى بىنەر : سلام ناوخوش ، نەرەمان خوشناو، زمانەوانى، بەرگەكانى (چوارم، پىنجەم، شەشەم، حەوتەم)، چاپى يەكەم ، ٢٠١٠ .	ئەورەحاف حاجى مارف، (١٩٧٦)، زمانى كوردى لەبەر رۆشنىاي فۇھەتىكدا، چاپخانەي كۆزى زانىارى كورد، بەغدا.
٢- د ئەلەفابىيا (مەكاروسى) زىدا ئەف دىاردەيدە دەھىتىه دىتن، بۆ پتر پیزنان بىنەر :	تىپاهىم ئەمین بالدار، (١٩٨٢)، زەنگى كاروانى رىنوسى كوردى، گۇفارى كورى زانىارى عىراق- دەستتىرى كورد، بەرگى توھەم، ل (٧٨ - ١١).
(McCarus, E.N.) (1958) ٣- (وو) ئىكە ز وان با بهتىن كىشىدار د كەمانجىا سەرىدا كەلەك زمانزانين فى دىالىكتى سەلام ناوخوش ، نەرەمان خوشناو ، ٢٠١٠، زمانەوانى، بەرگى (چوارم، پىنجەم، شەشەم، حەوتەم)، چاپى يەكەم، چاپخانەي مئارە / ھەولىز، عەبدوللا حوسىن رسول، (٤ ٢٠٠٤)، چەند پىتىكى كىشىدار ل نوسينى كوردىدا، گۇفارا زانکويا دھوك، پەرەندا ٧، ٢، ل (١-١٢).	حامىد فەرج، (١٩٧٦)، رىنوسى كوردى لە سەدەيەكدا، چاپخانەي كۆزى زانىارى كورد، بەغدا.
٤- چەند هەنئايدەك د لىكۈلىنىدا ھاتىنە بكارھىنان، وەك: < ھەنئايدە بۇ تىپى ، [ھەنئاين فۇتىيە، / ھەنئاين فۇتىيە، ° ھەنئايدە دەنگىن سەڭ، ← دىتنە، دەنگىسانىدا، < دىتنە، د پەيشسازىندا ٥- د فى سەرددەمبا بەرەبەر ئەف دەنگە ز ناقدچىن؛ زېركە دەرەنگا نەو ياكوردىدا كىيم بەرچاڭ دىن، ئانکو ھەبونا [ع] و [غ] بىتى د چەند پەيشەكىن كىمدا دىاردەن، ز بلى ئىچىدى د زۆرەيما وان پەيشاندا شىانا گوھۇرىنى ھەنە بۆ دەنگىن دىتە بىسى ھەبونا كارتىكىرنى ل سەر واتاين. بۆ پتر پیزنان بېرۋە (رسول، عەبدوللا حوسىن گۇفارا زانکويا دھوك، پەرەندا (٧)، ھەنارا (١)، تىرمەھا ٢٠٠٤، ل (١-١٢).	عەبدولوهاب خالد موسا، (٢٠١٠)، رەحسانىدا رەقىسا زمانى كوردى ب تىپىن عەربى، گۇفارا زانکويا دھوك، پەرەندا ١٣، ٢، ل (٨٨-٧٩). ٦- بۆ پتر پیزنان بىنەر (مارف، ئەورەحافى حاجى)، زمانى كوردى لەبەر رۆشنىاي فۇھەتىكدا، ١٩٧٦، ٨٣.
٧- ھەرومسا پىناسا (فەتاح، محمد معروف) زىيەتى دەھەمان بازىندا دىزقىت، بىنەر زمانەوانى، ٢٠١١.	_____، (٢٠١٦)، چەند تايىەتىن دەنگىن كېن [ات] د فۇنۇلۇزىيا زمانى كوردىدا، گۇفارى زانکويا رايپەرين، پەرەندا ٣، ٦، ل (٧٣ - ٨٦).
٨- بۆ پتر پیزنان ل سەر مەرجىن دەستتىشانكىدا فۇنغان ب درېزى بىنەر : عەبدولوهاب خالد موسا، مەرجەكانى دەستتىشانكىدا فۇنەم، گۇفارا زانکويا دھوك، پەرەندا ١٨، ھەنارا ٢، ٢٠١٥، ل (٢٨٦ - ٣٠٨).	محمدەد مەعروف فەتاح، (٢٠١٠)، لىكۈلىنەو زمانەوانىيەكان، كۆكىن و ئامادەكىنى شىرۇان حسىن خوشناو، شىرۇان ميرزا قادر، چاپى يەكەم، چاپخانەي رۆزھەلات، ھەولىز.
_____، (٢٠١١)، زمانەوانى، چاپى سىيەم، چاپخانەي حاجى ھاشم- ھەولىز نورى عەلى ئەمین، (١٩٦٠)، رىزمانى كوردى، چاپخانەي كامەران.	وريا عومەر ئەمین، (٢٠٠٤)، چەند ئاسوھەكى تىزى زمانەوانى، بەرگى يەكەم، دەزگائى چاپ و بەلاوگەنەوى ئاراس .

Bloomfield L.(1933),Language, London.

David Crystal,(2003),A dictionary of Linguistics and phonetics.

McCarus, E.N.(1958), A Kurdish Grammar, New York.